

Alkotmány és kvóta*

KOVÁCS KRISZTA**

Magyarországon néhány éve indult közéleti vita a nők parlamentbe jutását segítő kvótaszabályok és a hátrányos helyzetűek egyetemi felvételét segítő állami intézkedések alkotmányosságáról.¹ A megszólalók túlnyomó többsége vehemensen támadja a kvótákat.

Ez az írás állást foglal a kvóta szükségessége mellett. Azt állítja, hogy bizonyos feltételek megléte esetén alkotmányos a kvóta, és kísérletet tesz arra, hogy felvázolja, melyek ezek a feltételek. A cikk a következő két tételből indul ki. Az első szerint a demokratikus kormányzat legfontosabb és egyben nélkülözhetetlen erénye, hogy polgáraival egyenlő méltóságú személyként bánik. Számára ugyanis a politikai közösség minden egyes tagjának az érdeke egyformán fontos. A második előfeltevés szerint minden egyén maga felelős azért, hogy a neki biztosított lehetőségekkel, forrásokkal megfelelő módon éljen.²

Tény, hogy a politikai közösség tagjai adottságaikat, képességeiket, szociális hátterüket és gazdasági pozíciójukat tekintve is különböző helyzetben vannak. A szociális és gazdasági különbségek nem függetlenek a jogrendszer sajátosságaitól. Attól, hogy milyen szabályokat alkot a törvényhozó, s hogy mely norma érvényesülését kényszeríti ki a végrehajtó hatalom. Az emberiség magvát alkotó eszmények, mint a mások iránti felelősség vagy a hátrányos helyzetű személyekkel való közösségvállalás ráirányítják a figyelmünket ezekre a különbségekre, amelyek hatással vannak az egyén jogérvényesítési képességére. Az esélykiegyenlítésre azonban csak a polgárait egyenlőként kezelő demokratikus kormányzat képes, amelynek a mindenki számára garantált alapvető jogok biztosításán túl olyan helyzetbe kell hoznia a jogosultakat, hogy a megfelelő források birtokában valóban

---

* A kvótával kapcsolatos kérdéseket először Az igazságos kvóta című cikkemben vizsgáltam (Fundamentum 2006/4.). Azóta az ott kifejtetteket továbbgondoltam. Ennek során álláspontom néhány ponton módosult. A mostani, a magyar alkotmány és a kvóta viszonyát vizsgáló írásban e finomítások már érzékelhetőek. Hálás vagyok Kis Jánosnak és Tóth Gábor Attilának a tanulmányhoz fűzött inspiráló megjegyzésekért.

** Főtanácsadó, Alkotmánybíróság

¹ A noikvota.hu honlap a kvóta mellett és ellen szóló írásokat is tartalmaz. Több cikk megkérdőjelezi a felsőoktatásban alkalmazott előnyben részesítő eszközök alkotmányosságát. Lásd például Papp László Tamás: *Lehet-e a diszkrimináció pozitív?*, www.hirszerzo.hu.

² Ronald Dworkin: *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2000.

élni tudjanak a jogaikkal.

A magyar alkotmány szövege azt juttatja kifejezésre, hogy ez a morális elv egyúttal alkotmányos elvként működik: a Magyar Köztársaságnak nevezett politikai közösség kötelessége a társadalomban igazságtalanul hátrányban lévők esélyeinek kiegyenlítése. Ez annak felismerését jelenti, hogy a valódi egyenlőség eléréséhez vagy legalábbis megközelítéséhez állami intézkedésekre van szükség. Az intézkedések célja a csoporthátrányok kiegyenlítése, tehát azok segítése, akik valamely társadalmi csoporthoz tartozásuk miatt kerültek igazságtalanul hátrányos helyzetbe.³ Az előnyben részesítés⁴ eszközei, ezen belül a kvóták mint legerősebb eszközök ezt a célt szolgálják. Dolgozatomban ezeknek az állításoknak az igazolására törekszem.

Az alkotmány

Az alkotmány több rendelkezése kifejezésre juttatja a politikai közösség tagjainak egyenlőségét. Az alkotmány 54. § (1) bekezdése az egyenlő emberi méltóságot, az 56. § az egyenlő jogképességet, az 57. § (1) bekezdés a törvény előtti egyenlőséget, a 66. § (1) bekezdés a nők és férfiak egyenjogúságát biztosítja, a 70/A. § (1) bekezdés a hátrányos megkülönböztetést tiltja, a 70/A. § (3) bekezdés az esélykiegyenlítő klauzulát tartalmazza. Valamennyi rendelkezés mögöttes szabálya az egyenlőség, amely azt követeli, hogy a jog az egyénnel egyenlő méltóságú személyként bánjon.

Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése alapján a Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti. Ahogyan arra a magyar Alkotmánybíróság korai döntésében helyesen utalt, egy jogszabály kijelentő mondatai valójában parancsot közvetítenek.⁵ Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése tehát felszólítja a törvényhozót az esélykiegyenlítő intézkedések meghozatalára. A jogalkotónak e rendelkezés alapján olyan *szabályt kell alkotnia*, amellyel a politikai közösségben igazságtalanul hátrányba került személyek jogérvényesítését segíti. E segítség nem kedvezményezést, többletjogok juttatását jelenti, hanem az állam közbelépését a diszkriminációhoz vezető különbségeknek és a hátrányos megkülönböztetés társadalmi támogatottságának a csökkentésére. Az előnyben részesítéssel a jogalkotó célja a politikai közösség egyik égető társadalmi problémájának kezelése. A 70/A. § (3) bekezdés „esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését” fordulata kifejezetten utal a társadalmi folyamatokra,⁶ amely a jogalkotótól a társadalomban kialakuló csoportok helyzetének folytonos vizsgálatát és értékelését követeli. E

³ Később lesz szó arról a problémáról, hogy egy társadalmi csoporton belül sem tekinthető minden egyén rászorulóknak.

⁴ Én ebben a dolgozatban a megerősítő intézkedések, előnyben részesítő eszközök és pozitív diszkriminációs lépések kifejezéseket felváltva használom. E kifejezések azokat a rendelkezéseket jelölik, amelyek az egyén számára valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséghez, illetve a társadalom hátrányos (különleges) helyzetű csoportjához tartozására tekintettel előnyt biztosítanak.

⁵ 1/1991. (I. 29.) AB határozat, ABH 1991, 371, 372.

⁶ Ezt a gondolatot lásd Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*, kézirat.

nélkül értelmezhetetlenné válik az alkotmányos felhatalmazás.

Az alkotmány nem részletezi, melyek azok az „esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedések”. Nézzük, mit takar e kifejezés. Az előnyben részesítés *eszközei többfélék* lehetnek. Ide tartoznak az álláshirdetések, pályázatok, felhívások, amelyeket kifejezetten azokon a fórumokon tesznek közzé, ahol a legvalószínűbb, hogy az érintettek olvassák. A hátrányos helyzetben lévők speciális, például a munkaerőpiacra jutáshoz szükséges képzése, tréningje is a pozitív lépések közé sorolható. Megerősítő intézkedéseknek minősülnek azok a belső szabályzatok is, amelyek például egy ágazat vagy vállalat munkáltatói, az egyetem felvételiztetői számára előírják, hogy részesítsék előnyben a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozó jelentkezőt, ha képzettsége, rátermettsége közel azonos a többséghez tartozó jelentkezőével. Az előnyben részesítő eszközök közé sorolhatók azok az intézkedések is, amelyek például a gyermeküket váró nők, a gyermeküket nevelő személyek, valamint az alacsonykeresetűek érdekében állapítanak meg speciális ellátásokat vagy minimálbért.

Az előnyben részesítés legerősebb eszközei a *kvóták*. Az eredménykvóták rögzítik az elérendő célt, de nem szólnak a megvalósítás módjáról. Például meghatározzák, hogy a célcsoporthoz tartozók a foglalkoztatás egy adott területén milyen arányban legyenek képviselve.⁷ Elsősorban az egyetemek önszabályozó eszközeiként ismertek a szigorú kvóták, amely a férőhelyek egy részét, például száz helyből tizenötöt, fenntartanak az adott csoport tagjai számára, és előfordulhat, hogy megfelelő jelentkezők hiányában ezeket a helyeket nem töltik fel.

A kvóta az előnyben részesítő intézkedések közül a legszigorúbb, mert nem enged eltérést az általa megkövetelt arányszámok teljesítésétől. A kvóta ellen felhozható érvek speciálisak, ezért annak megengedhetősége erős igazolást kíván. Ha azonban bebizonyosodik, hogy a kvóta alkotmányosan elfogadható, akkor nemcsak az enyhébb előnyben részesítő eszközök, a szigorú kvóták is megjelenhetnek a jogrendszer eszköztárában.

Az alkalmazandó eszközök feltérképezését követően választ kell adnunk arra, hogy kik lehetnek az esélykiegyenlítő intézkedések *alanyai*. Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése értelemszerűen nem nevezi meg azokat a személyeket, akik érdekében indokolt az állami beavatkozás. A törvényhozó feladata annak folyamatos vizsgálata, hogy a társadalom mely csoportjai azok, amelynek tagjai nem tudnak minden esetben egyenrangú tagként részt venni a politikai közösség életében, feltehetően, de nem feltétlenül azért, mert strukturális diszkrimináció⁸ áldozatai. Különösen indokolt az esélykiegyenlítő eszközök alkalmazása, ha a csoport csekély politikai ereje állandósult, mert a politikai közösségtől elkülönülten, elszigetelten létezik. A különleges állami bánásmód ilyenkor a „makacsul

⁷ Ilyen például az a három évenként megújítandó észak-ír szabály, amely előírja, hogy a parancsnoknak a rendőrök felét a római katolikus, másik felét pedig a protestáns jelöltek közül kell kineveznie (Police Northern Ireland Act 2000 s. 46.). A szabályt felülvizsgáló észak-ír bíróságok szerint a kvóta nem sérti a vallásszabadság jogát és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát sem. In the Matter of an Application by Mark Parsons for Judicial Review, (2002) NIQB 46, (2003) NICA 20.

⁸ Az egyéni és a rendszerszerű diszkrimináció közötti különbségről lásd Krizsán Andrea: Amerikai megközelítés a faji alapú diszkrimináció értelmezésében, *Fundamentum*, 2000/3. 18. o. és köv.

újratermelődő” csoportos hátrányok csökkentését célozza.⁹

Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése e kereteken belül a törvényhozóra bízva annak eldöntését, hogy mely területen és milyen hosszú ideig indokolt alkalmazni az esélykiegyenlítő intézkedéseket.¹⁰

Alkotmányos előnyben részesítés

A magyar Alkotmánybíróságnak (a továbbiakban: AB) az alkotmány 70/A. §-át értelmező, elvi tételeket megállapító első döntése szerint „ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.” Rögtön ezt követően az alkalmazási feltételeket is meghatározza a határozat: „A pozitív diszkrimináció korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalma, illetve az Alkotmányban pozitívan megfogalmazott alapjogok tekintendők.”¹¹

Az e döntést követő alkotmánybírói gyakorlat meglehetősen esetlegesen alkalmazta a pozitív diszkrimináció fogalmát, amely gyakran az ésszerű indokból történő, ezért az *alkotmányosan igazolható megkülönböztetés* szinonimájaként jelent meg a határozatokban. Ennek egyik legfőbb indoka talán az lehetett, hogy a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatban a testület a személyi jövedelemadóról szóló törvénynek azt a rendelkezését vizsgálta, amely lehetővé tette, hogy a saját háztartásában legalább három gyermeket vagy egyedülállóként legalább két gyermeket nevelő szülők csökkenthessék adóalapjukat. Ez a jogszabályi rendelkezés nem esélykiegyenlítő szabály volt, a határozat mégis akként ítélte meg. Az AB később, a 32/1991. (VI. 6.) AB határozatában korrigált, és megállapította, hogy az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése a „jogegyenlőség érvényesülését segítő szabály és nem a kedvezőtlenebb, hátrányosabb anyagi, vagyoni helyzetűek esélyegyenlőtlenségének a kiküszöbölését célzó intézkedések kívánalmát jelenti”.¹² Ennek ellenére mostanáig születtek olyan határozatok, amelyek pozitív diszkriminációs problémaként azonosították azokat az eseteket, amelyekben az volt a kérdés, alkotmányosan indokolt-e a megkülönböztetés. Példa erre az a döntés, amelyik az esélyegyenlőségi intézkedések közé sorolta az államigazgatási eljárás tárgyi illetékmentességre vonatkozó szabályait,¹³ vagy amelyik az országgyűlési képviselők összeférhetetlenségi szabályai alóli kivételeket

⁹ Kis János írja, hogy a roma népesség hátrányos helyzete nem választható el a tagjait sújtó nyílt és rejtett diszkriminációtól, s a csoportos hátrányok, ha egyszer kialakultak, hajlamosak makacsul újratermelődni. A roma népesség megkülönböztetett támogatásának az a rendeltetése, hogy segítsen megbirkózni az előítélet és a társadalmi mechanizmusok hatalmával. Kis János: *Liberalizmus Magyarországon – tíz évvel a rendszerváltás után, Élet és Irodalom, 2000/37.*

¹⁰ „Az esélyegyenlőség kiküszöbölését célzó törvényi intézkedéseknek széles skálája van, s a különböző szabályozási módok közül a jogalkotó – az Alkotmány rendelkezéseit tiszteletben tartva – szabad belátása szerint választhat.” 422/B/1991. AB határozat, ABH 1992, 471, 472.

¹¹ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46, 49.

¹² 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, ABH 1991, 146, 162.

¹³ 1315/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 534, 538.

pozitív diszkriminációnak tekintette.¹⁴ Ide sorolhatóak azok a döntések is, amelyekben az AB pozitív diszkriminációs érveket alkalmazott a köztulajdon szigorúbb büntetőjogi védelme alkotmányosságának alátámasztására.¹⁵

Máskor az *egyes jogalanyok kedvezményezése* jelent meg pozitív diszkriminációként, és ekképpen elfogadható megkülönböztetésként. Ilyen az a határozat, amelyben az AB a „kisnyugdíjasok számára alkalmazott pozitív diszkriminációnak” tartotta az alacsonyabb összegű nyugdíjak nagyobb mértékű emelését,¹⁶ és amely szerint pozitív diszkrimináció, hogy a nyugdíj után nem kell adót fizetni.¹⁷ További példa az egyes belföldi jogi személyek termőföldszerzési tilalom alóli mentesítését jóváhagyó döntés.¹⁸

Az AB az egyházak javát szolgáló pozitív diszkriminációnak tekintette a bizonyos egyházi ingatlanokért járó részleges kárpótlást,¹⁹ az egyházi jogi személyek iskoláinak a hasonló állami és önkormányzati intézményekével azonos mértékű költségvetési támogatáson túli kiegészítő anyagi támogatását,²⁰ továbbá a szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi közfeladatot ellátó egyházi intézmények fenntartóinak az állami normatíván felül járó kiegészítő támogatásra való jogosultságát.²¹

Az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdésében *esélykiegyenlítő szabályok* bevezetésére kapott felhatalmazást a jogalkotó. Ennek ellenére az AB mindeddig kevés esetben vizsgált olyan jogszabályt, amelynek célja valóban a társadalomban tapasztalható esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölése lett volna.

Példaként említhető az a két határozat, amely a fogyatékosági támogatást és a mozgáskorlátozottak közlekedési kedvezményeit mint az érintettek esélyegyenlőségét elősegítő szabályokat vizsgálta,²² és talán az a döntés, amely szerint a pszichiátriai betegek sajátos helyzete pozitív diszkriminációt tesz szükségessé.²³ Az 1040/B/1999. AB határozat az alkotmány 70/A. § (3) bekezdésére hivatkozva állapította meg: az Országgyűlés megteheti, hogy a nemzeti és etnikai pártokra az általánostól eltérő – kedvezőbb – szabályokat alkot a parlamenti küszöb vonatkozásában.²⁴

Legutóbb pedig az AB a Munka Törvénykönyvének a munkáltatói rendes felmondást korlátozó előírásait, az ún. felmondási tilalmakat, valamint az ikergyermekek után magasabb összegű és hosszabb időszakra járó gyermekgondozási segélyt sorolta a pozitív intézkedések közé.²⁵ Ez utóbbi

¹⁴ 30/1997. (IV. 29.) AB határozat, ABH 1997, 130.

¹⁵ 6/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 40, 42.; megerősítve: 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 504, 521.

¹⁶ 26/1993. (IV. 29.) AB határozat, ABH 1993, 196, 201-202.

¹⁷ 409/B/1993. AB határozat, ABH 1993, 900.

¹⁸ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 197, 203.

¹⁹ 4/1993. (III. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 67.

²⁰ 22/1997. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1997, 107, 116.

²¹ 225/B/2000. AB határozat, ABH 2007, 1241.

²² 462/B/2002. AB határozat, ABH 2002, 1384.; 553/B/1994. AB határozat, ABH 1997, 773.

²³ 36/2000. (X. 27.) AB határozat, ABH 2000, 241.

²⁴ 1040/B/1999. AB határozat, ABH 2001, 1098, 1101-1102.

²⁵ 11/2001. (IV. 12.) AB határozat, ABH 2001, 153, 160.; 316/B/2003. AB határozat, ABH 2005, 1168, 1173-1175.

esetekben olyan előnyben részesítésről volt szó, amelyet a beteg, terhes munkavállalók munkaviszonyban jellemző kiszolgáltatott helyzete, illetve az ikerszüléshez kapcsolódó nehéz élethelyzet indokolt.

Az Alkotmány 66. § (3) bekezdése alapján a „munka végzése során a nők és fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják”. Ez a rendelkezés felhatalmazza a jogalkotót, hogy a *fiatalok és a nők védelme* érdekében a foglalkoztatás körében pozitív diszkriminációs szabályt alkosson. Az alkotmánybírói értelmezés szerint az Alkotmány 66. § (3) bekezdése „a férfiak és nők természeti, biológiai és fizikai különbözőségéből adódó eltérések elismerésén alapszik. A nők biológiai adottságai, különösen az anyaság biológiai és pszichikai dimenziója, továbbá a nők kisebb fizikai ereje folytán bizonyos környezeti ártalmakra hamarabb és súlyosabb következményekkel reagálnak”.²⁶ E biológiai okokra tekintettel fogadta el alkotmányosnak az AB a hadkötelezettséget a férfiakra korlátozó rendelkezést,²⁷ a polgári védelmi kötelezettség és a honvédelmi kötelezettség esetében az életkorok eltérő meghatározását,²⁸ az előrehozott nyugdíj igénylését a nők számára a férfiakénál korábban lehetővé tevő előírást,²⁹ és a nőknek kedvezőbb átmeneti nyugdíjszabályokat.³⁰ Álláspontom szerint az utóbbi esélykiegyenlítő szabályok kevésbé a nők és férfiak közötti biológiai különbségekkel, sokkal inkább a nők és férfiak eltérő társadalmi helyzetével, a nők kettős leterheltségével magyarázhatók.³¹ Ezek olyan rendelkezések, amelyek hosszabb távon az egyenlőtlenség csökkenését, a férfiak és nők közötti nagyobb társadalmi egyenlőséget szolgálják.³²

A szerteágazó pozitív diszkriminációs gyakorlat ellenére abban egységes a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatot követő alkotmánybírói joggyakorlat, hogy a pozitív diszkriminációra vonatkozó korai mondatokat „szilárd formulaként” használja. Ez azt jelenti, hogy az esélyegyenlőség megteremtése érdekében hozott lépések esetében továbbra is érvényes az egyenlő méltóságú személyként kezelés abszolút követelménye, és nincs helye alapjogot sértő pozitív intézkedésnek.³³ E két feltétel valójában ugyanazt jelenti: a megkülönböztetés, legyen az negatív vagy pozitív diszkrimináció, akkor nem ellentétes az Alkotmány 70/A. §-ával, akkor nem sért alkotmányos alapjogot, ha az intézkedést a hátrányosan érintett személyek egyenlő méltóságát tiszteletben tartva hozták.³⁴ A jogalkotó olyan

²⁶ 7/1998. (III. 18.) AB határozat, ABH 1998, 417, 419.; megerősítve: 28/2000. (IX. 8.) AB határozat, ABH 2000, 174, 183.

²⁷ 46/1994. (X. 21.) AB határozat, megerősítve: 28/2000. (IX. 8.) AB határozat, ABH 2000, 174, 182.

²⁸ 28/2000. (IX. 8.) AB határozat, ABH 2000, 174, 183.

²⁹ 32/1997. (V. 16.) AB határozat, ABH 1997, 154, 163.

³⁰ 28/2000. (IX. 8.) AB határozat, ABH 2000, 174, 188.

³¹ A német szövetségi Alkotmánybíróság 1987-től a nők társadalmi helyzetét is figyelembe véve dönt a pozitív diszkriminációs ügyekben. BVerfGE 64, 163 (az eltérő nyugdíjkorhatárról), BVerfGE 85, 191 (az éjszakai munkáról).

³² Az AB a nagyobb társadalmi egyenlőség érdekében tartja indokoltnak a pozitív diszkriminációt a 21/1990. (X. 4.) AB határozatban (ABH 1990, 73, 75).

³³ Lásd ehhez Györfi Tamás: A diszkrimináció tilalma: egy különleges státuszú jog, *Jogtudományi Közlemény*, 1996/7-8, 875. o.

³⁴ Eörsi Mátyás – Kis János: Az alkotmányellenes diszkrimináció fogalma és a kárpótlási törvény, *Beszélő*, 1991. június 8., 19. o.

esélykiegyenlítő intézkedést nem vezethet be, amely a „jog általi egyenlőként való kezelésre irányuló alkotmányos elvet”³⁵ sértené.

Ebből az következik, hogy az esélykiegyenlítés legerősebb eszközeiként számon tartott kvóták is alkotmányosan elfogadhatóak, ha a törvényhozó a kvótaszabály megalkotása során az intézkedés által hátrányosan érintett személyek szempontjait azonos körültekintéssel vette figyelembe. A következőkben e követelmény alapján vizsgálódom.

1. A jogalkotó bizonyosan nem bánt egyenlőként a jogalanyokkal, ha a kvóta bevezetését *előítélet vagy elfogultság* indokolta. Az indokolatlan hátrányos megkülönböztetés lényeges ismérve ugyanis az előítéletesség, elfogultság. Ilyenkor a jogalkotó az adott személyt annak valamely, a személyiség lényegét érintő tulajdonsága, adottsága miatt próbálja tudatosan kirekeszteni egy közösségből vagy elzárni egy lehetőségtől azért, mert a cél rosszindulatúan maga a károkozás. Ide sorolható az az eset is, amikor a törvényhozót az a meggyőződés vezérli, hogy egy adott (nem diszkriminatív) cél érdekében a sérelemokozás elfogadható, mert a személy valamely csoporthoz tartozására tekintettel alacsonyabb rendűnek tekinthető.

A zsidó származásúak tekintetében megállapított múlt századi kvóták például kifejezetten e személyek oktatásból és foglalkoztatásból való kizorítását célozták, azaz hátrányosan megkülönböztették és fosztották meg jogaiktól a politikai közösség egyes tagjait. A *numerus clausus* előírások származás és vallás alapján kategorizáltak embereket. Az 1920. évi XXV. törvénycikk értelmében a magyar egyetemeken és főiskolákon 6 százalékra korlátozták a felvehető zsidó hallgatók arányát. Az újabb zsidótörvény, az 1938. évi XV. törvénycikk pedig a zsidóságnak a gazdasági és kulturális szférában való túlzott reprezentációjára hivatkozva 20 százalékban maximalizálta a zsidók arányát a gazdasági és kulturális szabadfoglalkozású pályákon.

Ezek a kvóták, bár látszólag ugyanazt a módszert alkalmazták, mint a segítő intézkedések legerősebb eszközei, nem említhetőek egy lapon ez utóbbiakkal. Ugyan a *numerus clausus* szabályok esetében is a valamely csoporthoz tartozás (származás) volt a meghatározó. Ez alapján nem juthattak zsidó tanulók egy bizonyos szám fölött a felsőoktatásba vagy gazdasági, kulturális pályákra. Lényeges különbség azonban, hogy a zsidó kvótaszabályokat megalkotó törvényhozó a zsidó polgároknak okozott hátrányt, őket próbálta kizorítani az egyetemekről és elzárni bizonyos foglalkozástól. A középosztály kedvezményezett csoportja esetében pedig nem volt kimutatható semmiféle társadalmi hátrány, amit e kvóta kiegyenlíthetett volna.

A hátrányos megkülönböztetést megvalósító szabályok és a pozitív diszkriminációs rendelkezések között lényeges a különbség. Igaz, az utóbbiak is olyan kritériumok (faj, nem, etnikai hovatartozás) alapján kategorizálnak személyeket, amelyeket az alkotmány 70/A. § (1) bekezdése kifejezetten kiemel. E rendelkezés szerint a törvényhozó faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési körülmények

³⁵ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, ABH 1991, 146, 161.

alapján nem különböztethet a jogalanyok között. A tiltás oka, hogy az emberek e lényegi tulajdonsága alapján történő megkülönböztetésének az alapja nagy valószínűséggel az elfogultság, előítéletesség. Ezért erős a gyanú, hogy a hátrányos megkülönböztetést megvalósító szabályok egy jogot bizonyosan sértenek: az egyénnek azt a jogát, hogy az állam egyenlő méltóságú személyként bánjon vele.³⁶

Az előnyben részesítés önmagában nem sérti ezt a jogot. A jogalkotót a segítő szabályok bevezetésekor nem rosszindulatú vagy előítélettel teli kirekesztő politika vezérli, hanem éppen annak ellenkezője, a valódi egyenlőség megteremtése.³⁷ Valódi egyenlőség alatt azt értem, hogy mindenki teljes mértékben és egyenlően rendelkezik az emberi minőséghez tapadó jogokkal és szabadságokkal. A jogalkotó a pozitív diszkriminációs intézkedések bevezetésekor abból indul ki, hogy van egy hátrányos helyzetű csoport, mely segítség nélkül nem jut közelebb az esélyegyenlőség helyzetéhez.³⁸

Az eszközök, így a kvóta célja is a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozók esélyeinek a többség esélyeihez közelítése, vagyis a hátrány ellensúlyozása olyan mértékig, amilyen mértékben a hátrány fennáll.³⁹ A kvóta sem az intézkedés által nem érintetteket, sem a segítettőket nem „bélyegezheti meg”, és ahhoz nem társulhat az alacsonyabb-rendűség érzése, ellenkező esetben ugyanis diszkriminatív szabályról, és nem megerősítő intézkedésről van szó.

2. Ha a jogalkotó a kvóta bevezetése során mindenki szempontját megfelelően mérlegelte, nem fordulhat elő, hogy az intézkedés *egyéni jogot sért*. Az egyes kvótaszabályok közelebbi vizsgálata is azt bizonyítja, hogy vagy nincs olyan jog, amelyre hivatkozva kizárt volna az előnyben részesítés, vagy a jog létezik, de a kvóta bevezetése e jogot nem sérti.

A kvótaszabályok ellenében felhozott gyakori érv, hogy sértik azok egyenlő bánásmódhoz való jogát, akik a szabály miatt hátrányosabb helyzetbe kerülnek.⁴⁰ Az állítás téves, és ennek oka, hogy keverednek benne az egyenlőségből fakadó követelmények. Az egyénnek arra van joga, hogy egyenlő méltóságú személyként bánjanak vele, arra viszont nem tarthat igényt, hogy a források, a javak, a lehetőségek elosztásakor minden esetben mindenki mással egyenlő mértékben

³⁶ Tekintettel arra, hogy a vélelem az, hogy az ilyen szabály alkotmányellenes, a bíróságok szigorú teszt alkalmazásával adnak lehetőséget arra, hogy a jogalkotó bizonyítsa: pártatlan, objektív szempontok igazolják a megkülönböztetést. Lásd bővebben: Gyórfi Tamás: *Az alkotmánybíráskodás politikai karaktere, Értékezés a magyar AB első tíz évéről*, Budapest, INDOK, 2001, 132-148.

³⁷ Ha e fontos különbségnek nem szentelünk kellő figyelmet, akkor egyenlőségjelet teszünk a nemi alárendeltség és a rabszolgaság valamint a nőket és a feketéket segítő intézkedések közé. John Gardner: *Liberals and Unlawful Discrimination*, (1989) 9 *Oxford Journal of Legal Studies* 1, 8. o.

³⁸ Lásd bővebben Kis János: *Vannak-e emberi jogaink?*, Budapest, Stencil, 2003, 110-111, 188. o. és köv.

³⁹ Ehhez hasonlóan lásd Bragyova András: *Az új alkotmány egy koncepciója*, Budapest, KJK-MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1995, 75-76. o.

⁴⁰ A DeFunis v. Odegaard eset 416 U.S. 312 (1974) felperese, DeFunis is azt állította, hogy a jog egyenlő védelméhez való jogát sértette a washingtoni egyetem jogi kara, mert felvételi tesztjének eredménye és korábbi tanulmányi eredményei olyanok voltak, amelyek alapján felvételt nyert volna, ha afro-amerikai, mexikói amerikai, a Fülöp-szigetéről származó vagy őslakos amerikai lett volna.

részesedjen.⁴¹ Lefordítva ezt például a felsőoktatási versenyhelyzetre: abból, hogy a főiskolára vagy egyetemre jelentkezők nagy többsége sikeres felvételi vizsgát tesz, nem következik, hogy minden jelentkezőnek joga van egy helyre az általa megjelölt felsőoktatási intézményben.

Az egyenlőség félreértelmezésére vezethető vissza a következő, az amerikai bíróságok előtt gyakorta előkerülő érv. A feketéket segítő intézkedések a „vétlen fehér férfiakat” károsítják, mert korlátozzák őket a felsőoktatásba jutásban. A joggyakorlat elfogadni látszik az érvet, erre utal annak hangsúlyozása, hogy a felvételi eljárásnak egyéniesítettnek kell lennie, melynek során a származás és az etnikai hovatartozás ugyan többlétszempontként figyelembe vehető, de nem válhat a felvételt eldöntő tényezővé.⁴² Valójában viszont a megerősítő intézkedések a fehér férfiaknak kedvező eljárások megszüntetését célozzák. E kiváltságos helyzethez senkinek nincs joga, ezért annak a fennmaradása nem lehet perdöntő érv a segítő intézkedések bevezetése ellen.⁴³

Természetesen az egyenlő bánásmód mellett más egyéni jogsérelem is felmerülhet, ami miatt a kvóta vagy más, puhább előnyben részesítő eszköz nem alkalmazható. A felsőoktatási kvóták esetében ilyen például az oktatáshoz való jog. Belátható azonban, hogy senkinek nincs joga arra, hogy az állam alanyi jogon biztosítson számára jó színvonalú felsőoktatást az általa megjelölt felsőoktatási intézményben. Sőt, az sem követelhető, hogy az egyetem kizárólag az intelligenciát vagy a korábbi tanulmányi eredményeket vegye figyelembe a hallgatói közösség kialakításakor. Az egyetemi férőhely ugyanis nem a korábban elért tanulmányi eredményekért vagy az intelligenciáért járó jutalom, s nem a tehetségért és szorgalomért járó ellenszolgáltatás. Az egyetem a jövőbe tekintően dönt a jelentkezők felvételéről, és ennek során súlyozhat, mely szempontokat, tulajdonságokat tekinti elsődlegesnek, melyekről gondolja, hogy az általa kitűzött közösségi cél elérését a leginkább segítik.

A munkavállalás területén alkalmazott (elsősorban nőket) segítő szabályok kapcsán is újra meg újra felmerül az egyéni jogsérelem gyanúja, de nem azonosítható be a kedvezményezett csoporthoz nem tartozók oldalán olyan jog, amely kizárná a kvótaszabályokat. Egy adott álláshelyhez, egy meghatározott munkafelvételi eljáráshoz senkinek nincs joga.

A közösségi jogot alkalmazó bíróságok azonban nem vizsgálják, hogy a kedvezményezett csoporthoz nem tartozóknak van-e joguk arra, hogy minden a megerősítő intézkedést megelőző állapotban maradjon. Próbálnak egyensúlyt teremteni az egyenlően kezelés elve és a valódi egyenlőség célja között, s a

⁴¹ A 9/1990. (IV. 25.) AB határozat is megkülönbözteti az egyenlőség absztrakt megfogalmazását (egyenlőként kezelés) annak egy konkrét felfogásától (egyenlően kezelés). Bővebben lásd Györfi: *A diszkrimináció tilalma*.

⁴² Az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának joggyakorlata elutasítja a kvótákat [University of California Regents v. Bakke, 438 U.S. 265 (1978)], és többletpontok juttatását sem engedi [Gratz v. Bollinger, 539 U.S. 244 (2003)], csupán a kisebbséghez tartozás tényének többlétszempontként való figyelembevételét [Grutter v. Bollinger, 539 U.S. 306 (2003)].

⁴³ Ronald J. Fiscus: *The Constitutional Logic of Affirmative Action*, Durham and London, Duke University Press, 1992, 37-50. Fiscus szerint azért nem helytálló a „vétlen fehér férfi” koncepció, mert jellemzően a fehér férfiak a diszkriminatív bánásmód okozói és haszonélvezői.

méricskélés során arra keresik a választ, hogy az intézkedés nem okoz-e túlságosan aránytalan terhet az előnyben részesítésből kimaradt személyek számára. Ennek az az eredménye, hogy igen szűk az a keret, amelyen belül a foglalkoztatásban a nőket segítő intézkedés elfogadható. A gyakorlatban a megerősítő intézkedések gyengébb formái jutnak szerephez, a kvóták nem. A pozitív intézkedés ugyanis nem biztosíthat abszolút és feltétlen előnyt a támogatott csoporthoz tartozók számára, és teret kell hagynia az egyéni szempontok mérlegelésének. A nők és férfiak nagyjából azonos képzettsége és a férfiak számára biztosított kivétel klauzula elengedhetetlen szabályozási elem.⁴⁴

3. A jogalkotó feladata annak állandó vizsgálata, hogy *mely csoportok* esetében indokolt az előnyben részesítés. Ennek során a jogalkotónak figyelemmel kell lennie arra, hogy ne önkényesen válogassa ki azokat a csoportokat, akik rászorulnak a segítségre.⁴⁵

Csoportokat említék, nem csak személyeket, mert az emberi természet hajlamos más embereket osztályozni, csoportba rendelni, és aztán e csoporthoz tartozásra tekintettel minősíteni, tipizálni. A kategorizálás a gondolkodás természetes velejárója, viszont azzal a veszéllyel jár, hogy az egyes csoportokra vonatkozó negatív értékítéletek és általánosítások kihatnak a csoporthoz tartozó (vagy az oda tartozónak tekintett) egyénekre is. Ez azután óhatatlanul szerepet kap a munkavállalás, a vendéglátás, az oktatás és az élet egyéb területein hozott döntésekben.

Azok a csoportok lehetnek az előnyben részesítés kedvezményezettjei, amelyek esetében a csoport tagjainak identitása szorosan kapcsolódik az adott csoport státuszához, elfogadottságához, és a tagok társadalmi helyzetét is meghatározza a tény, hogy ehhez a csoporthoz tartoznak. A személyek úgy válnak egy ilyen közösség tagjává, hogy a legtöbb esetben nincs lehetőségük a csoporthoz kialakult kép alakítására, mert nem az ő cselekvésük határozza meg a közösség működését, mint egy csapat vagy egy egyesület esetében. Az egyének arra sem képesek, hogy

⁴⁴ Lásd a Bíróság C-450/93. sz. (1995), Eckhard Kalanke kontra Freie Hansestadt Bremen, a C-409/95. sz. (1997), Hellmut Marschall kontra Land Nordrhein-Westfalen a C-158/97. sz. (2000) Georg Badeck és mások, a C-407/98. sz. (2000) Katarina Abrahamsson and Leif Anderson kontra Elisabeth Fogelqvist, valamint a C-319/03. sz. (2004), Serge Briche kontra Ministre de l'Intérieur és társai ügyekben hozott ítéletét. Az EFTA Bíróság C E-1/02. sz. (2003), EFTA Surveillance Authority kontra The Kingdom of Norway ügyben a közösségi jogot sértőnek találta azt a norvég előírást, amely az egyetemi oktatói álláshelyek egy részét kizárólag nők számára tartotta fenn. Lásd még Noreen Burrows — Muriel Robinson: Positive Action for Women's Employment. Time to Align with Europe? in: *Debating Affirmative Action: Conceptual, Contextual, and Comparative Perspectives*, eds., Aileen McHarg, Donald Nicolson, Blackwell, 2006, (a továbbiakban: *Debating Affirmative Action*) 13-14.

⁴⁵ Owen M. Fiss: Groups and Equal Protection Clause, in: *Equality and Preferential Treatment, A Philosophy & Public Affairs Reader*, Princeton University Press, 1977, 84-155. o. Fiss csoporthátrány elmélete szerint a társadalomban természetes társadalmi csoportok alakulnak ki, és a jog egyenlő védelmének elve az ilyen csoportok védelmét szolgálja. A védelem nem terjed ki az ún. mesterséges csoportokra. Fiss szerint a természetes-mesterséges csoportok elhatárolása a bíróság feladata. A magyar szakirodalomban Kis János képviseli azt a nézetet, hogy a kollektív jogok alanya, a kisebbségi csoport nem egyesülés útján keletkezik, hanem egyszerűen adva van, s az államnak hivatalosan el kell ismernie ahhoz, hogy jogalannyá válhasson. Kis János: Túl a nemzetállamon, in: *Az állam semlegessége*, Budapest, Atlantisz, 1997, 159-166. o.

„szakítsanak az adott csoporttal”, például a romák a cigány lakosok közösségével, hiszen a külvilág szeme továbbra is a roma közösségbe sorolja őket. A megerősítő intézkedések ezt próbálják korrigálni.

A csoportok támogatása során azonban szembesülünk azzal a problémával, hogy az állam megkülönböztetett támogatása a csoport olyan tagjára is kiterjed, aki nem szorul rá a segítségre.⁴⁶ Álláspontom szerint ezt az árat érdemes megfizetni a csoporthátrány kiküszöböléséért. Az ár nem túl magas, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy azok a személyek, akiket annak ellenére segít az állami szabály, hogy arra nincsenek rászorulva, pusztán jelenlétükkel is hozzájárulnak ahhoz, hogy elképzelhetővé, elfogadható váljon a kisebbség erősebb jelenléte az oktatásban és általában a közéletben.

Az Egyesült Államokban elsősorban a fekete lakosok az előnyben részesítés kedvezményezettjei. A feketék mellett azonban felmerült a nők segítségének szükségessége, különösen a munkavállalás területén, és volt olyan törvénytervezet is, amely a meleg kvóta bevezetésére tett javaslatot.⁴⁷

Az Európai Unió, mint elsődlegesen gazdasági céllal létrejött közösség figyelve először a munkaerőpiacon – történelmi és társadalmi okokból – hátrányos helyzetben lévő nők felé fordult. Az utóbbi időben azonban irányelvek és bírósági döntések hívják fel a figyelmet arra, hogy a fogyatékkal élőkkel és családtagjaikkal, valamint a nemzeti, etnikai kisebbségekhez tartozókkal és a különböző szexuális irányultságú személyekkel (munkavállalókkal) szembeni hátrányos megkülönböztetés elleni harc különös eszközöket követel.⁴⁸

Magyarországon a bőrszínük és kulturális jegyeik alapján megkülönböztetett roma közösséghez tartozókat gyakran éri hátrány a lakhatás, a foglalkoztatás területén, a köz- és az egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor, és erősödik a roma gyerekek iskolai szegregációja is.⁴⁹ Köztudott, hogy nagyon alacsony a fogyatékkal élők foglalkoztatottsága az állami és a magánszférában.⁵⁰ Szembetűnő az is, milyen kis számban képviseltetik magukat a nők a magyar politikai életben és a gazdasági szféra felső- és középvezetői beosztásaiban.⁵¹ Kevés dolog történt annak érdekében, hogy a melegek jogai megfelelően érvényesülhessenek.⁵²

⁴⁶ Ilyen például a tehetős roma családtag vagy a már jó ideje vezető pozícióban lévő nő.

⁴⁷ Thomas Nagel: Equal Treatment and Compensatory Justice, in: *Equality and Preferential Treatment, A Philosophy & Public Affairs Reader* (a továbbiakban: *Equality and Preferential Treatment*), Princeton University Press, 1977, 3. o. és köv.; Andrea Sheldon „Homosexual-quota bill gets quiet nod in Senate chamber”. *Insight on the News*. Nov 24, 1997.

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1571/is_n43_v13/ai_20027235

⁴⁸ A Tanács 2000. június 29-ei 2000/43/EK irányelve a faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének végrehajtásáról, a Tanács 2000. november 27-ei 2000/78/EK irányelve általános keret létrehozásáról az egyenlő bánásmód biztosítására a foglalkoztatás és a munkavállalás területén. A Bíróság C-54/07. sz., a Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding kontra Firma Feryn NV ügyben 2008. július 10-én hozott ítélete. Az Európai Unió Alapjogi Chartája (HL C 303, 2007. 12. 14.) III. cím

⁴⁹ A Romák minőségi oktatáshoz való egyenlő mértékű hozzájárása, Országjelentés 2007, http://www.romaweb.hu/doc/oktatas/romeduc_hungary.pdf

⁵⁰ Új Országos Fogyatékosügyi Program 2007-2013, Melléklet a 10/2006. (II. 16.) OGY határozathoz, 12. www.szmm.gov.hu

⁵¹ www.nokadonteshozatalban.hu

⁵² Lásd például az Amnesty International 2008-as jelentését:

A hátrányos megkülönböztetést tiltó szabályok kevésnek bizonyultak. Már nem elég, ha az állam szankcionálja a diszkriminatív döntéseket, olyan intézkedéseket kell hoznia, amelyek javítják az igazságtalanul hátrányos helyzetbe került személyek esélyeit. Például a romák tanulási és foglalkoztatási, a fogyatékkal élők munkavállalási esélyeinek a növelése, a melegek jogainak érvényesülése, valamint a nők közéleti szerepvállalásának az erősödése érdekében indokolt meghozni a szükséges intézkedéseket.

4. Alkotmányos a kvótaszabály, ha annak megalkotásakor a jogalkotót a valódi egyenlőség elérése vezérli, és megfelelően méri fel, hogy az élet egyes területein a polgárok mely csoportja az, amely súlyosan alulreprezentált. A megkülönböztetés kedvezményezettjeinek köre meg kell, hogy feleljen a megkülönböztetés indoka által kijelölt személyek körének. A kérdés most már csak az, mi lehet a megkülönböztetés *legitim indoka*? Van-e olyan, az alkotmánynak megfelelő érv, amely megfelelően és meggyőzően indokolja a közösség egyes tagjainak előnyben részesítését?

Fontos, hogy a kvóta alkalmazása *ne legyen öncélú*. Értelmetlen és igazságtalan volna az arra való törekvés, hogy a kvóta mechanikusan a lakossági arányszámoknak megfelelő arányokat érjen el az egyes csoportok tekintetében az oktatásban, a foglalkoztatásban vagy a politikai pályán. Ez pusztán további kvóták (öreg-, fiatalkvóta, stb.) megállapítására ösztönözne. A kvóták csak eszközei lehetnek egy az alkotmány által támogatott cél elérésének.

A társadalmi hátrányt elszenvedő csoportok támogatásának egyik lehetséges és gyakran felmerülő indoka a *múltbeli diszkriminatív bánásmód* miatti kárpótlás szükségessége.⁵³ Az előnyben részesítő szabályok mostani bevezetését azonban nem az ötven vagy száz évvel ezelőtt történt sérelmek indokolják. Ha a kvótára egyfajta kártérítésként tekintünk, akkor problémát okoz, hogy nem azok viselik a kárt, akik a múltbeli sérelmek elkövetéséért felelősek, és az előnyben részesített személyek sem feltétlenül azok (vagy azok leszármazottai), akiket korábban sérelem ért, vagyis akik jogosan tarthatnának igényt egyfajta kompenzációra.⁵⁴ Másfelől, az oktatásban, a foglalkoztatásban alkalmazott megerősítő intézkedések tipikusan azokat segítik, akik talán a legkevésbé voltak áldozatai a múltbeli diszkriminációnak, azokat, akik képesek voltak eljutni odáig, hogy egyetemi

<http://thereport.amnesty.org/eng/regions/europe-and-central-asia/hungary>

⁵³ A hetvenes években sokan, így például Judith Jarvis Thomson is a múltban elszenvedett diszkriminatív bánásmóddal indokolta a nők és feketék előnyben részesítését az egyetemi felvételinél vagy munkahelyi felvételnél. Judith Jarvis Thomson: *Preferential Hiring*, in *Equality and Preferential Treatment*, 1977, 19-40. A cikkel kapcsolatos vitát lásd Steven M. Cahn (ed.): *The Affirmative Action Debate*, New York/London, Routledge, 1995, II. fejezet. Erre hivatkozott a Hopwood v. Texas ügyben eljáró bíróság is [78 F.3d 932, cert. denied, 116 S. Ct. 2581 (1996)]. 2007-ben az érv ismét előkerült, Roberts főbíró alkalmazta igazoló elvként a múltban szándékosan okozott diszkriminációs sérelmek orvoslását. Az ügyben a Legfelső Bíróság állami iskolák faji integrációt segítő körzetesítő terveinek alkotmányosságát vizsgálta [Parents Involved in Community Schools v. Seattle School District No. 1, 127 S. Ct. 2738, at 2752-53 (2007)].

⁵⁴ Robert Simon: *Preferential Hiring: A Reply to Judith Jarvis Thomson*, in: *Equality and Preferential Treatment*, 40-48.

hallgatójelöltek vagy fontos állások aspiránsai legyenek.⁵⁵ A múltban történt hátrányos megkülönböztetés önmagában nem indokolja a kvóta alkalmazását.⁵⁶

Álláspontom szerint a kvóta létjogosultságát az igazságtalanul hátrányos helyzetbe került *személyek mai helyzete* alapozza meg.⁵⁷ A múltban gyökerező diszkriminációs gyakorlat ugyanis sok tekintetben ma is jelen van. Egyfelől tovább él a gyakorlati tapasztalatok nélküli előítéletekben és azokban a sztereotípiákban, amelyeket valóságtartalmukra való tekintet nélkül örökítenek a szülők gyermekeikre. Ezeket a káros berögződéseket csak az új generáció saját tapasztalatai írhatják felül. Másfelől, a negatív gyakorlati tapasztalatok megértéséhez, és a megfigyelt tények megfelelő ok-okozati viszonyba állításához hozzájárulhat, ha az egyes csoportokhoz tartozók megismerik egymást, és megtudják, milyen lehetőségei vannak a másoknak az oktatási rendszerben, vagy például a munkavállalás során. A negatív gyakorlati tapasztalatok összerendeztetésekor is működnek az előítéletek, melyek nem befogadóak a meggyőződésnek ellentmondó információkkal szemben. A személyes kapcsolat azonban átértékelheti az addig igaznak hitt gondolatokat és újrendezheti a tapasztalatokat.

A kvótaszabály bevezetésének legitim indoka a társadalomban igazságtalanul hátrányban lévő csoportok tagjai pozíciójának az erősítése, a hatalom társadalmon belüli arányosabb elosztása, a „kasztyosodás” elleni morális tiltakozás.⁵⁸ Az e cél érdekében megalkotott előnyben részesítő szabály bevezetésekor a jogalkotónak célszerű azt közvetítenie, hogy a kormányzat számára a politikai közösség valamennyi tagjának jóléte egyformán fontos, ezért ha azt észleli, hogy az egyes csoportok helyzetét a folyamatosan újratermelődő társadalmi-gazdasági hátrány jellemzi, lépéseket tesz a csoporttagok tanulási, foglalkozási esélyeinek a többség esélyeihez való közelítésére. Egy ilyen üzenet elfogadóbbá és megértőbbé teszi a közösséget, és megkönnyíti a szabály alkalmazását, hiszen az esélyek folyamatosan változnak, belátható, hogy az egyik csoport tekintetében alkalmazott kvóta holnap már szükségtelessé válik, és egy másik csoport esetében lehet indokolt.⁵⁹

Az előnyben részesítő politikának is csak akkor lehet megfelelő társadalmi támogatottsága, ha a politikai közösség tagjai nyíltan beszélnek arról, hogy milyen előítéletekkel élnek együtt, és arról is, milyen intézkedések szükségesek ahhoz, hogy előítéleteikkel szembenézzenek, és azokat felülvizsgálják. A jogalkotónak

⁵⁵ Kent Greenawalt: *Discrimination and Reverse Discrimination*, New York, Alfred A. Knopf, 1983, 53-54.

⁵⁶ Az uniós jog is elfogadja ezt, legalábbis ezt támasztja alá Tesouro főtanácsnok Kalanke-ügyben írt véleménye. (Bíróság C-450/93. sz. (1995), Eckhard Kalanke kontra Freie Hansestadt Bremen)

⁵⁷ Nagel szerint a javak mennyiségileg egyenlő elosztásától az igazságosság érdekében átmenetileg el lehet térni, és az előnyben részesítés egyfajta társadalmi jó. Nagel: i. m. A vélemény John Rawls felfogását tükrözi: a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség igazságosnak tekinthető, ha a méltányos esélyegyenlőség megvalósul, és az egyenlőtlenség – nem csupán a gazdasági növekedést, hanem – a leghátrányosabb helyzetben lévők érdekét is szolgálja.

⁵⁸ Gardner szerint a megerősítő intézkedések mögötti motivációk sokfélék, és ezek az igazolási elvek (kompenzációs érv, újraelosztó érv, stb.) együtt igazolják az intézkedések bevezetését. Gardner: i. m., 15-16. o.

⁵⁹ Ezzel ellentétesen lásd Szajbély Katalin: A pozitív intézkedések fogalma és alkalmazásuk lehetősége a faji diszkrimináció elleni küzdelemben az Európai Unió tagállamaiban, *Jogelméleti Szemle*, 2004/3, www.jeszk.ajk.elte.hu/szajbely19.html.

világossá kell tennie azt is, hogy a származásuk, nemük, fogyatékoságuk, szexuális orientációjuk, vallásuk vagy más egyéb, a személyiség lényegét érintő sajátosságuk miatt hátrányt szenvedő csoportok felzárkóztatása mindannyiunk érdeke, és ez a felzárkóztatás áldozatvállalással jár együtt. Adott esetben azzal, hogy el kell fogadnunk például, ha ezen túl többen versenyeznek kevesebb egyetemi helyért vagy egy jó állásért.

A megerősítő intézkedések célul tűzhetik a *sokszínű* hallgatói közösség vagy munkakörnyezet kialakítását.⁶⁰ A változatos egyetemi és munkakörnyezetnek ugyanis számos jó hatása van. A sokszínűség egyfelől azt üzeni, senki nincs elzárva attól a lehetőségtől, hogy színvonalas felsőoktatási intézménybe vagy jó állásba kerüljön. A sokszínű egyetemi környezet inspiráló hatású, más-más háttérrel rendelkező, különböző értéket valló, eltérő véleményt képviselő hallgatók sokféle szemponttal ütköztethetik saját álláspontjaikat, ami nagyban elősegíti a személyiség kialakulását. Több tanulmány arra is rámutat, hogy a sokféle munkavállalót foglalkoztató vállalatok eredményesebbek, mint például a csak férfiakat, csak nőket, csak fehéreket alkalmazó cégek.⁶¹ Önmagában azonban a sokszínűség okozta eredményesség nem legitimálja az előnyben részesítést. A sokszínűség ezért álláspontom szerint nem lehet az előnyben részesítés igazoló elve, hanem az esélykiegyenlítő eszközök bevezetését segítő jogalkotói hívószó.⁶² A politikai közösség ugyanis könnyebben elfogadja a megerősítő intézkedést, ha annak deklarált célja a sokszínű egyetemi vagy munkakörnyezet kialakítása és a szociális feszültségek oldása, vagyis a társadalom egészét érintő célok, és nemcsak a speciális segítséget igénylők szükségletére vonatkozó indok.

5. A cél pontos körülhatárolását követően a kérdés az, hogy a kvóta *alkalmas-e* a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozók esélyeinek növelésére.

A kvóta hatékonysága nem független a kvótaszabályok megfogalmazásától. A jogalkotónak a kvóta bevezetésekor figyelemmel kell lennie a célcsoport sajátosságaira. Megfelelően kell megállapítania az arányszámot, úgy, hogy a

⁶⁰ Az amerikai Legfelső Bíróság szerint a hallgatói sokszínűség elérése az alkotmány által elfogadott közérdekű cél. Powell bíró a Bakke ügy kimenetelét meghatározó véleményében állapította ezt meg először. A Legfelső Bíróság aztán 2003-ban a Grutter és Gratz ügyekben ismét megerősítette: a sokszínű hallgatói közösség kialakításához és fenntartásához fűződő kényszerítő közérdek indokolja, hogy az állami egyetemek a felvételi eljárás során – megfelelően szűkre szabott szabályok alapján – figyelembe vegyék a jelöltek faji származását. A Parents Involved ügyben ismét előkerült a sokszínűséget félreértelmezve úgy foglalt állást, hogy „a faji alapú kiegyensúlyozás kényszerítő állami érdekként való felfogása az egész amerikai társadalomra vonatkozó faji arányosság előírását jelentené”. (Lásd a 42. és 53. lábjegyzetet.). Idézi és a döntés alapos kritikáját adja Ronald Dworkin: A legfelső bírósági falanx, *Fundamentum*, 2007/4, 7. o. Ez a „csúszós lejtő érv” az előnyben részesítő intézkedéseket ellenzők egyik vissza-visszatérő ellenvetése, amely nem veszi figyelembe, hogy a megerősítő intézkedéseket támogatók is öncélúnak és igazságtalannak tekintik, ha az intézkedés célja pusztán a lakossági arányszámok egyes intézményekben való leképezése.

⁶¹ Tardos Katalin (szerk.): *A befogadó és sokszínű munkahelyért. Jó példák magyarországi vállalatoktól*, Budapest, International Labour Office, 2007.

⁶² Dworkin szerint az igazságossági érv és a sokszínűség olyan elválaszthatatlan ikercélok, amelyek együtt igazolják a megerősítő intézkedések létjogosultságát. Ronald Dworkin: *Sovereign Virtue*, 404. o.

támogatandó csoport képes legyen feltölteni a számára fenntartott helyeket. A kvóta másik lényeges tulajdonsága, hogy átmeneti időre szól. Létjogosultsága addig tart, ameddig a csoporthoz tartozó tagok igazságtalanul hátrányos helyzete fennáll.

Az oktatás területén alkalmazott kvótaszabály képes arra, hogy a kedvezményezett csoporthoz tartozók számára az egyetemi helyeket elérhetővé tegye. Egy szerb előnyben részesítő szabály alapján 2006 óta az állami költségvetés ösztöndíjat és ingyenes vagy olcsó kollégiumi elhelyezést biztosít roma hallgatók számára, amelynek eredményeképpen 2007-ben ötven roma fiatal jutott be a felsőoktatásba.⁶³

Egy már működő előnyben részesítő program visszametszése viszont azzal jár, hogy drasztikusan visszaesik a támogatott csoporthoz tartozók egyetemi jelenléte. Ez történt az Egyesült Államok Kalifornia tagállamában, ahol alkotmánymódosítás vetett véget a tagállami megerősítő intézkedéseknek. Az alkotmánymódosítást követő tanévben az állam egyik közkedvelt jogi karán mindössze egyetlen fekete diák kezdte el tanulmányait, míg az előnyben részesítő szabályok alkalmazása idején huszonnégy-huszonöt fekete hallgató vehetett részt évente a karon folyó jogászképzésben. Texasban hasonló következményekkel járt az állami egyetem jogi kara által alkalmazott megerősítő intézkedések megszüntetése. Az intézkedések idején az austin-i jogi karra harmincegy fekete diák nyert felvételt, míg a következő tanévben már csak egy iratkozott be.⁶⁴

Nagy eredményeket ért el a munkavállalás területén a nőket segítő kvóta. A nyolcvanas évek végén bevezetett kanadai megerősítő intézkedések már az ezredfordulón éreztették jó hatásukat.⁶⁵ Jól látható az is, hogy azokban az országokban, ahol kvótaszabály segíti a nőket a pártlistákra jutáshoz, egyre nagyobb számban vesznek részt a nők a választási küzdelemben. A francia paritási szabályok eredményeképpen majdnem ötven százalékkal nőtt a nők részvétele a helyhatósági választásokon.⁶⁶

Az eddigiekben azt próbáltam igazolni, hogy a kvóta nem jelent hátrányos megkülönböztetést, nem sért egyéni jogot, és a valódi egyenlőség elérésének hatékony eszköze. Ha a jogalkotó megfelelő módon vezeti be a jogrendszerbe, akkor a közösség is belátja annak szükségességét.

A következőkben azt vizsgálom, hogyan fogadja az alkotmányos rendszer azokat az esélykiegyenlítő eszközöket, amelyek hosszabb-rövidebb ideig a jogrendszer részei voltak, amelyek törvényjavaslatként az Országgyűlés elé kerültek, illetve amelyek ma is hatályos jogként érvényesülnek.

---

⁶³ www.birn.eu.com

⁶⁴ John E. Morris: Boalt Hall's Affirmative Action Dilemma, *American Lawyer*, November 1997, 4. o.

⁶⁵ Nicole Busby: Affirmative Action in Women's Employment: Lessons from Canada, in: *Debating Affirmative Action*, 52-57.

⁶⁶ Observatoire de la parité entre les femmes et les hommes, www.observatoire-parite.gouv.fr

Előnyben részesítő jogszabályok

A rendszerváltás óta eltelt két évtized alatt a jogalkotó puhább előnyben részesítő intézkedéssel és kvóta bevezetésével is próbálkozott. A hátrányos helyzetűek számára többletpontokat juttatott a felsőoktatásban. A sporttörvény kvótái segítségével pedig nők juthattak a sporttestületekbe. 2001-ben egy törvénytervezet és egy törvényjavaslat is kiállt az etnikai és nemzeti kisebbséghez tartozókat és a nőket előnyben részesítő intézkedések mellett.⁶⁷ Legutóbb pedig országgyűlési képviselők a nők nagyobb politikai szerepvállalását elősegítendő, pártlistára kerülési kvótát kezdeményeztek. Elsőként a puhább eszköznek minősülő felsőoktatási többletpontok alkotmányosságát vizsgálom, azt követően térek rá a szigorú kvótaszabályokra.

1. A *felsőoktatási* törvény célul tűzi az esélyegyenlőség szempontjainak érvényesítését, és felhatalmazza a kormányt arra, hogy előnyben részesítő intézkedést hozzon a hátrányos helyzetű hallgatók, a gyermeküket otthon gondozók és a fogyatékkal élő jelentkezők segítésére.⁶⁸ Egy kormányrendelet alapján 2006 decemberéig a felsőoktatási intézmény költségtérítéses képzésére felvételt nyert hátrányos helyzetű jelentkezők az oktatási miniszter engedélye alapján államilag finanszírozott képzésben vehettek részt. Ha nem indult költségtérítéses képzés, a hátrányos helyzetű jelentkezők a mentorprogram keretében a felvételi ponthatár nyolcvan százalékának elérésével felvételt nyerhettek a felsőoktatási intézmények állami finanszírozású képzésére. A létszám korlátozott volt, állami támogatásban így módon a szak hallgatói összlétszáma három százalékának megfelelő számú hallgató részesülhetett a szak, szakpár létszámán felül. A rendelet hátrányos helyzetűnek tekintette az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett, illetve az állami gondozott jelentkezőt és azt, akinek a szülei alacsonyán képzettek és rossz anyagi körülmények között éltek.⁶⁹

2006. december 1-jétől megváltozott a támogatás rendszere. Ez alapján a nehéz anyagi körülmények között élő vagy a volt állami gondozott jelentkező – hátrányos helyzetűre tekintettel – automatikusan négy, 2008 januárjától huszonöt többletpontra jogosult. További pluszpontot kap az alacsonyán képzett szülők gyermeke és a tartós nevelésbe vett felvételiző. Ötven-ötven többletponttal indul a fogyatékossgal élő és a megszületett gyermekét otthon nevelő szülő.⁷⁰

A szabály ellenzői szerint az előnyben részesítés a képességek szerinti hozzáférés elvét és az alkotmány 70/F. §-át sérti, és nem alkalmas arra, hogy a hátrányos helyzetű tanulók egyetemre jutását segítse. Álláspontom szerint mindkét

⁶⁷ A T/3804. számon benyújtott törvényjavaslatról és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa által készített, a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni fellépésről és az egyenlő bánásmód biztosításáról szóló törvénytervezetről bővebben lásd Pap András László: Az esélyegyenlőség logikája, *Fundamentum*, 2001/2., 89. o.

⁶⁸ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról 2. § h) pont; 39. § (7) bekezdés; 51. § (3) bekezdés c) pont; 66. § (7) bekezdés.

⁶⁹ 246/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásainak általános szabályairól szóló 269/2000. (XII. 29.) Korm. rendelet módosításáról 6. §

⁷⁰ 237/2006. (XI. 27.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásairól 22. §

felvetés téves.

Az alkotmány 70/F. § (2) bekezdése alapján az állam – többek között – a „képeségei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatás” útján biztosítja a művelődéshez való jogot. E jog kereteit az alkotmánybírói gyakorlat szűkre szabta. Hangsúlyos elemként tér vissza a határozatokban az a gondolat, hogy a tanuláshoz való jogot „az állam intézményfenntartói kötelezettsége alapozza meg, amelynek keretében az államnak mindenki számára – hátrányos megkülönböztetés nélkül – biztosítania kell e jog gyakorlását lehetővé tevő szervezeti és jogszabályi feltételeket. A tanuláshoz való jog azonban nem jelenti azt, hogy az állam a tanulásban való részvételt köteles volna mindenki számára az oktatás minden szintjén biztosítani.”⁷¹ Elsősorban tehát állami kötelezettségről van szó, és nem arról, hogy az alkotmány e rendelkezése alapján bárkinek alanyi joga volna arra, hogy az általa megjelölt felsőoktatási intézményben tanuljon.⁷² Az alkotmány 70/F. § (2) bekezdéséből következően a felsőfokú oktatásnak minden megfelelő képességű személy számára elérhetőnek kell lennie.⁷³ Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése és a 70/F. § (2) bekezdése alapján megalkotott kormányrendelet célja az, hogy a jó képességű, de társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetben lévő diákok számára egyenlő esélyt biztosítson a felsőoktatási intézménybe való bejutásra. A szabály megalkotásakor tehát a minden egyes személy szempontjainak egyenlő figyelembevételére és ennek eredményeképpen a rászorultak hátrányos helyzetének felismerése vezette a jogalkotót. Elviekben tehát nincs baj a szabállyal.

A továbbiakban azonban meg kell vizsgálnunk, hogy a többletpontok alkalmazása megfelelő eszköz-e a hátrányok kiegyenlítésére, választ kell adnunk arra a felvetésre, amely szerint a színvonalas egyetemekre az előnyben részesítő szabályok révén bejutott személyek nehéz anyagi körülmények között élnek és gyengébb tanulmányi eredményeket is elfogadó oktatási intézményekből érkeznek, ezért nehezen tudják megállni a helyüket az egyetemi versenyhelyzetben. A vélemény kiindulópontja az, hogy az egyetemi helyet az előnyben részesítő intézkedések révén megszerző hallgatók bizonyosan nem a legjobb képességűek közül valók.

Közismert, hogy a felzárkóztatásnak nem az egyetemen kell elkezdődnie, hanem kora gyermekkorban.⁷⁴ Ahhoz, hogy az iskolák ne a diákok között meglévő esélyegyenlőtlenséget erősítsék, olyan kormányzati programokra van szükség, amely elősegíti az integrált oktatást már az elemi iskolákban.⁷⁵ A középiskolai

⁷¹ 18/1994. (III. 31.) AB határozat, ABH 1994, 88, 89.; 27/2005. (VI. 29.) AB határozat, ABH 2005, 280, 285.

⁷² 375/B/2001. AB határozat, ABH 2004, 1527, 1530.

⁷³ 28/2005. (VII. 14.) AB határozat, ABH 2005, 290, 302.

⁷⁴ Ezt ismerte fel a 2008. évi XXXI. törvény, amely óvodáztatási támogatást állapít meg a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek számára, anélkül, hogy kifejezetten szólna a romákról.

⁷⁵ Ez év szeptemberéig a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 66. §-a alapján az iskoláknak a jelentkezés sorrendjében kellett felvenniük diákjaikat. Ha maradt hely, akkor előnyben kellett részesíteni a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat, és ha ezt követően is maradt hely, akkor sorsolással kellett dönteniük a felvételtől. A törvény újraosztotta az iskolai körzeteket, két szomszédos körzetben a hátrányos helyzetű tanulók aránya legfeljebb 25 százalékban térhetett el. 2008. júliustól (hátrányára) módosult a közoktatási törvény. A 2009/2010-es tanévtől csak a kötelező felvételi

tanulmányok során is különös odafigyelést igényelnek a hátrányos helyzetű tanulók. Ez a támogatás azonban nem váltja ki a diákok egyetemre kerüléséhez nyújtott segítséget. Az egyetemre jelentkezők saját elhatározásuk alapján, az összes szempontot figyelembe véve, az egyetem által támasztott követelményeket mérlegelve nyújtanak be felvételi kérelmet.

A felvételi eljárás célja, hogy kiderüljön, ki van a megfelelő képességek birtokában ahhoz, hogy részt vegyen a felsőoktatásban. A sikeres felvételihez szükséges képességek, érdekek és adottságok (például az otthoni környezet, a szülők társadalmi, anyagi helyzete) nagyon sokfélék. Ezek közül csak egy az addig elért tanulmányi eredmény. Ráadásul, az általános és a középiskolában elsajátított tudás helyett egyre inkább azon van a hangsúly, hogy a tanuló a jövőben hogyan tud helytállni az egyetemi környezetben. Ezért nem állítható egyértelműen, hogy a segítő szabályok révén bejutott diákok, korábbi, gyengébb eredményeik miatt rosszabb képességűek volnának, mint az egyetemre a kvóták nélkül bejutott társaik.⁷⁶ Ráadásul, az előnyben részesítés akár ösztönzőleg is hathat a tanulmányi eredményekre, hiszen a bejutást követően nincs külön értékelő rendszer a segítő intézkedések révén bejutott hallgatók számára. Nekik is a többiekkel együtt kell helytállniuk a tanulmányi versenyben. A magyar felsőoktatási törvény is ezt juttatja kifejezésre: az előnyben részesítés nem eredményezhet a végzettségi szint és a szakképzettség megszerzéséhez szükséges alapvető tanulmányi követelmények alóli felmentést.

Álláspontom szerint a kormányrendelet célja legitim, nem sért egyéni jogot, és alkalmas is elérni kívánt cél elérésére, de nem elégséges. A hatályos szabály ugyanis a rossz anyagi körülmények között élőket segíti úgy, hogy közben talán éppen a roma diákok nem kerülnek közelebb a sikeres egyetemi felvételihez. A jogalkotónak nem lett volna szabad megkerülnie annak kimondását, hogy a jelentős hátrányból induló roma diákok felsőfokú tanulmányainak elősegítését tűzi ki célul. Világossá kellett volna tennie: nem csupán rászorultsági alapon támogatja a diákok felsőoktatásban való részvételét, az ugyanis szociális segítség marad, és nem válik előnyben részesítő intézkedéssé.⁷⁷

Magyarországon a roma fiatalok egyetemre jutását ösztönző intézkedés elsődleges célja a politikai közösségben tartósan hátrányt szenvedő roma kisebbség tanulási esélyeinek a növelése kell legyen. Az intézkedés eredményeképpen az egyetemre bejutott roma hallgatók példája bátorítóan hat

---

feladatokat ellátó iskola nem tagadhatja meg a körzetében lakó tanuló felvételét, a hátrányos helyzetű és a nem e körbe tartozó tanulók arányára vonatkozó előírások is változtak, több mozgásteret biztosítva a helyi önkormányzatoknak.

⁷⁶ Az amerikai diákok körében végzett statisztikai vizsgálatok sem támasztják alá azt a vélekedést, hogy a kedvezményes felvételi rend segítségével bejutott hallgatók eredményei gyengébbek, mint a megerősítő intézkedés által nem érintett diákok osztályzatai. William G. Bowen – Derek Bok: *The Shape of the River. Long-Term Consequences of Considering Race in College and University Admissions*, Princeton University Press, 2000, Függelék D, 391. o.

⁷⁷ A politika elbizonytalanodásának a fő oka az lehet, hogy a romák esélyegyenlőségének javításához szükség van a társadalom támogatására, ugyanakkor a magyar társadalom többsége, bár tudatában van a romákat ért társadalmi megkülönböztetés súlyának és gyakoriságának, elutasító a romák esélyeit javító újraelosztó politikával szemben. Örkény Antal: A romák esélyegyenlősége alulnézetből, *Fundamentum*, 2006/4, 45.

közösségük többi tagjára, így a későbbi jog- és érdekvédelmük is szélesebb bázisra támaszkodhat.

Egy roma diáknak a magyar politikai közösségen belüli életével kapcsolatos tapasztalatai nem hasonlíthatók össze a hozzá hasonlóan nehéz anyagi körülmények között élő nem roma társának élményeivel. Ennek a különös élettapasztalatnak az ismerete nagyon fontos például a társadalomtudományokat hallgatók számára, és ezeknek az ismereteknek a birtokában minden diák számára könnyebb megküzdeni a romákkal kapcsolatos sztereotípiákkal.⁷⁸ A romákkal szembeni előítéletek csökkentése és a meglévő társadalmi feszültségek folyamatos enyhülése pedig egy igazságosabb, a valódi egyenlőségen alapuló politikai közösség létrejöttét segíti. Emellett, a kvótaszabály segítségével bejutott diákok jelenléte a hallgatói közösségben inspiráló hatású, mert lehetőséget nyújt arra, hogy a diákok tanulmányaik során többféle állásponttal, véleménnyel találkozzanak.

Oktatási és társadalmi integrációs indoka is van a roma hallgatók egyetemi helyekhez segítésének. A közös politikai kultúra kereteibe való integrálódás pedig elkerülhetetlen, mert csak a politikai integráció szavatolja az erős kollektív identitású roma közösség kulturális különösségének megőrzését.⁷⁹

A jogalkotó a mostani hatályos szabályokkal nem a romák segítését tűzi célul – ebből következik a kormányrendelet hiányossága. A rendelkezésnek a megjelölt cél elérésére való alkalmassága látszólag nem kérdéses, hiszen közvetlen összefüggés van a rendelet alkalmazása és az egyetemre bejutó hátrányos helyzetű hallgatók egyre nagyobb száma között. Jelenleg azonban a hátrányos helyzetű jelentkezőkre vonatkozó definícióba nem fér be minden roma származású személy. A rendeleti szabályok ezért álláspontom szerint kevesebbet valósítottak meg, mint amire az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése alapján lehetőség lett volna.

2. A következőkben azokról a szigorú kvótaszabályokról lesz szó, amelyek a nők társadalmi helyzetének javítását tűzték célul. A nők strukturális diszkriminációja elsősorban a munka világában, a szakmai előmenetel során érhető tetten. A *nők foglalkoztatottsága* igen alacsony, ötven százalék körüli, és a munkát vállaló nők a szakmák és foglalkozások szűkebb köréből válogathatnak, mint a férfiak. A diplomások több mint fele nő, mégis csupán a nők tíz százaléka dolgozik vezető pozícióban.⁸⁰ Indokoltnak tűnik hát előnyben részesítő intézkedéssel emelni a nők egy adott munkahelyen vagy munkakörön belüli kirívóan alacsony számát.⁸¹ A nők munkavállalását segítő kvóta alkalmazása nem példa nélküli. Németország női kvótákat alkalmaz a közigazgatásban és a szövetségi bíróságokon, Norvégia pedig

⁷⁸ Ez utóbbi érvet részletesen lásd Ronald Dworkin: *The Court and the University*, *The New York Review of Books*, May 15, 2003.

⁷⁹ Jürgen Habermas: *Intolerancia és diszkrimináció*, *Acta Humana*, 2004/4, 10-11. o.

⁸⁰ Magyarország ötven vezető cégénél háromszor annyi férfit foglalkoztatnak, mint nőt. Felső vezetői pozícióban csupán néhányan dolgoznak, középvezetői beosztásban mindössze tíz százalék a nők aránya. Forrás: Salgó Andrea: *Munkahelyi diszkrimináció Magyarországon – körkép*, hvg.hu.

⁸¹ Koppelman szerint a férfiközpontú gazdasági életben, a nőkkel szemben sokszor ellenséges munkakörnyezetben a nők esélyegyenlősége puhább eszközökkel nem, csak kvóták alkalmazásával valósítható meg. Andrew Koppelman: *Antidiscrimination Law and Social Equality*, Yale University, 1996, 138.o. és köv.

a magánszférában ír elő arányszámokat. Tíz éve az egyetemi oktatói helyek egy részét különítették el a nők számára, az utóbbi években pedig a gazdasági társaságokról szóló törvényt módosították annak érdekében, hogy a tőzsdén szereplő részvénytársaságok felügyelőbizottságaiban a nők aránya elérje a negyven százalékot. A jogszabályt nem teljesítő gazdasági társaságok a törvény alapján felszámolhatók.⁸²

Ez utóbbihoz hasonló eredménykvótát állapított meg a magyar sporttörvény is, igaz, szankció nélkül. A sporttörvény 2001 júniusa és 2004 márciusa között hatályos szabálya alapján a sporttal foglalkozó köztestületek és közalapítványok döntéshozó, vezető és ellenőrző testületeiben a női tagok arányát 2001. november 15-ig legalább tíz, 2006. november közepéig legalább harmincöt százalékra kellett (volna) emelni.⁸³ A sportvezető nőkre vonatkozó eredménykvóta előírása egyedülálló a magyar jogrendben; e szabályt megelőzően nem volt és hatályon kívül helyezése óta sincs érvényben a nőket – ily módon – előnyben részesítő rendelkezés.

A kvótaszabály megfelelt az Alkotmány követelményeinek. Nem valamely szervezeti tagosság lehetőségét korlátozta, ezért az egyesüléshez való alapvető jogot nem sértette. Arra pedig senkinek nincs alanyi joga, hogy vezető tisztségviselője legyen egy társadalmi szervezetnek. A kvóta létrejöttét legitim és fontos cél indokolta, a nők arányos képviselésének elősegítése a különböző sporttestületekben. Az átmeneti szabály jelentős előrelépés volt, mert elképzelhetővé tett egy, a munkavállalás során alkalmazandó kvótaszabályt. Emellett fontos az eredmény, hogy a sporttestületek vezetőségeibe nők is bejuthattak. Ennél lényegesebb azonban az esélyegyenlőségi szempont érvényesítése az országgyűlési képviselőjelöltek kiválasztásakor, mert a képviselők feladata a politikai közösséget érintő alapvető döntések meghozatala. A következőkben ezt vizsgálom.

3. Az alkotmányos demokráciák egy része a nők érdekében *kvótát* állapít meg a *pártlisták befutó helyeire*, és tavaly Magyarországon is felmerült a választási törvény ilyen irányú módosításának ötlete. Két országgyűlési képviselő törvényjavaslatban kezdeményezte a választási eljárásról szóló törvény az irányú módosítását, hogy a pártlistákon a nemek azonos arányban képviseltessek magukat, de a javaslat sikertelenségét követően minden maradt a régiiben.⁸⁴

Az alkotmány 70/A. § (3) bekezdése felhatalmazást ad az esély-

⁸² Anke J. Stock: Affirmative Action: A German Perspective on the Promotion of Women's Rights with Regard to Employment, in *Debating Affirmative Action*, 59-74. Presser Zsuzsanna: *A női kvóták az európai jog tükrében*, Jogi Tanulmányok, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1996, 86. o. és köv. A norvég jogszabályt lásd <http://www.regjeringen.no/en/dep/bld/Topics/Equality/rules-on-gender-representation-on-compan.html?id=416864>

⁸³ Ez utóbbi rendelkezést jogrendszerünk már nem tartalmazza. A sportról szóló 2004. évi I. törvény nem ismételte meg a korábbi sporttörvény [2000. évi CXLV. törvény, 92. § (10) bekezdés] e szabályát.

⁸⁴ T/3066. számú törvényjavaslat 1. §. A képviselők T/3060. számú javaslatban az alkotmány 33. §-át egy (5) bekezdéssel egészítették volna, amely a miniszterek személyére tett miniszterelnöki javaslat megtétele során kötelezővé tette volna mindkét nem legalább egyharmad arányú képviselését. Az alkotmány módosítását az országgyűlési képviselők szükséges többsége nem szavazta meg.

egyenlőtlenségek kiküszöbölésére, a 66. § (1) bekezdése pedig kifejezetten rendelkezik arról, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében. Jelenleg a jogrendszerben még sincs olyan esélykiegyenlítő szabály, amely a választásokon induló pártok számára meghatározná, hogy listájukon a nők és férfiak milyen arányban legyenek jelen.⁸⁵

Franciaországban és Olaszországban az alkotmány kifejezetten rendelkezik arról, hogy a nők és férfiak a közhivatalokhoz és a választott tisztségekhez egyenlő mértékben jogosultak hozzájutni.

1999-ben a francia Alkotmánytanács a helyhatósági választásokon érvényesülő női kvótát megállapító szabályt nyilvánított alkotmány sértőnek, mert az automatikusan a nők és férfiak fele-fele arányban való szerepeltetését írta elő az önkormányzati választásokon listát állító szervezetek számára. Az Alkotmánytanács hangsúlyozta: a hatályos alkotmányt sérti az ilyen előírás, de az alkotmányozó dönthet a pozitív diszkrimináció megengedhetősége mellett.⁸⁶ Az alkotmány a döntést követően ennek megfelelően módosult. Az 1. cikk alapján törvény biztosítja a nők és férfiak egyenlő hozzáférését a képviselői mandátumok megszerzéséhez és a választott tisztségek betöltéséhez. A 4. cikk pedig úgy rendelkezik, hogy a politikai pártok a törvényben foglaltak szerint kötelesek e cél elérését segíteni.⁸⁷ E felhatalmazás alapján a francia képviselők 2000-ben olyan törvényt szavaztak meg, amely szerint az 50-50 százalékos nő-férfi részvételi arány minden, arányos rendszerű választásra érvényes, és ha a választásokon induló párt listáján a nő és férfi képviselőjelöltek száma közötti különbség meghaladja az összes jelölt két százalékát, a pártnak járó költségvetési támogatás arányosan csökkenthető.⁸⁸

Hasonlóan alakult a történet Olaszországban. Az olasz Alkotmánybíróság 1995-ben az akkori alkotmány alapján alkotmányellenesnek nyilvánította azt az előírást, amely szerint a helyhatósági választásokon induló szervezetek listáján a férfi jelöltek száma nem lehetett több az összes jelölt kétharmadánál és megállapította, hogy a szabály a férfiak passzív választójogának lényeges tartalmát sértette.⁸⁹ Az olasz alkotmány ezt követően módosult. A 3. cikk kifejezetten a köztársaság kötelességévé teszi a valódi egyenlőség útjába álló gazdasági és szociális akadályok leküzdését, az 51. cikk pedig megállapítja, hogy mindkét nem egyenlő mértékben jogosult hozzájutni a közhivatalokhoz és a választott tisztségekhez, és

⁸⁵ Egyedül a Magyar Szocialista Párt alkalmaz kvótát. Az alapszabály 41. cikke szerint a párt által állított listán szereplő személyek húsz százaléka nő. Azt nem biztosítja az alapszabály, hogy a nők befutó helyre kerülnek, vagyis hiányzik egy olyan garanciális rendelkezés, mint amilyen a portugál, amely a lista minden harmadik helyét a nők számára tartja fenn. Talán ennek is köszönhető, hogy a 189 frakciótagból mindössze 26 a nő, és ebből 13-an egyéni választókerületi jelöltként jutottak a parlamentbe.

⁸⁶ 98-407 DC, 14.01.1999, Bulletin on Constitutional Case-Law, 1999/1.

⁸⁷ Loi constitutionnelle n° 99-569 du 8 juillet 1999 relative à l'égalité entre les femmes et les hommes, Journal Officiel de la République Française, 9 juillet 1999, 10175. A hatályos szöveget lásd a www.conseil-constitutionnel.fr/honlapon.

⁸⁸ Loi constitutionnelle n° 2000-493 du 6 juin 2000 tendant à favoriser l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux et fonctions électives, Journal Officiel de la République Française, 7 juin 2000, 8560.

⁸⁹ 422/1995, 06.09.1995, Bulletin on Constitutional Case-Law, 1995/3.

az esélyegyenlőség érdekében a köztársaság speciális intézkedéseket alkalmaz.⁹⁰ 2003-ban az olasz AB úgy foglalt állást, hogy a nők pártlistára kerülését segítő egyenlősítő szabály nem jogsértő, hiszen senkinek nincs alanyi joga a pártlistákra jutásra, és a módosult olasz alkotmány által is elismert cél, a valódi egyenlőség elérésére törekszik.⁹¹

Amint látható, Franciaországban és Olaszországban az egyenlőség elvét helytelenül értelmező bírói gyakorlat miatt került sor az esélykiegyenlítés szükségességéről kifejezetten rendelkező alkotmánymódosításra. Másutt ilyen felhatalmazásra nem volt szükség ahhoz, hogy a törvényhozó kvótaszabályt vezessen be. 2006-ban a portugál parlament úgy rendelkezett, hogy az országos, a helyközi és az európai parlamenti választásokon induló pártok listáján mindkét nem legalább 33 %-ban képviseltesse magát, és a listán szereplő minden harmadik jelölt a másik nem képviselője legyen.⁹²

Magyarországon a rendszerváltás óta eltelt két évtized alatt a politikai életben részt vevő nők aránya annak ellenére nem nőtt számottevően, hogy a megfelelő képzettségű és hozzáértő nők egyre többen vannak. Az is egyre világosabb, hogy nem a választópolgárok idegenkedésén múlik, hogy nincs több női parlamenti képviselő.⁹³ Az egyéni választókerület jelöltjei között nem lett jelentősen magasabb a nők aránya, és a pártlistáknak azon a helyein, ahol nagyobb az esély a megválasztásra, kevésbé valószínű, hogy női jelöltek állnak.⁹⁴ Ez is közrejátszhat abban, hogy a parlamentbe bekerült képviselőnők aránya a rendszerváltás utáni ötödik választást követően is alig változott.⁹⁵ Csak kevesen vitatják, hogy a nők nagyobb politikai szerepvállalása elérendő cél. Arról már jobban megoszlanak a vélemények, hogy milyen eszközökkel egyenlíthető ki az a hátrány, amellyel a nők a képviselőjelöltségért folyó küzdelemben indulnak.

A női kvótával szemben megjelent ellenérvék sokszínűek. A gyanakvók emlékezetünkbe idézik a rendszerváltás előtti álpármentek álképviselő-nőit.⁹⁶ Kvótaországgal riogatnak a csúszós lejtő érvet segítségül hívók. Figyelemreméltóbb azok szempontja, akik az arányszám hatékonyságát és eredményességét vitatják. A kvótával szemben felhozott legfontosabb érv azonban, hogy alapjogot sért, a

⁹⁰ Az olasz alkotmány hatályos szövegét olasz nyelven lásd www.cortecostituzionale.it, angol nyelven lásd www.codices.coe.int.

⁹¹ 49/2003, 13.02.2003 http://www.cortecostituzionale.it/versioni_in_lingua/eng/documenti/attivita_corte/pronunce/abstract/2003/abstract-49-2003-english.pdf

⁹² Decreto N. o 72/X LEI DA PARIDADE: ESTABELECE QUE AS LISTAS PARA A ASSEMBLEIA DA REPÚBLICA, PARA O PARLAMENTO EUROPEU E PARA AS AUTARQUIAS LOCAIS SÃO COMPOSTAS DE MODO A ASSEGURAR A REPRESENTAÇÃO MÍNIMA DE 33% DE CADA UM DOS SEXOS

⁹³ Egy 2008. augusztus 11-12-én tartott közvélemény-kutatás szerint, ha Magyarországon közvetlenül választanának elnököt, mint az Egyesült Államokban, a megkérdezettek 83 %-a szavazna női jelöltre, de csak 65 % gondolja azt, hogy a női jelöltet a többség támogatná. Izsák Dániel: Bátorított szalonképtelenség, *Figyelő*, 2008. augusztus 21.

⁹⁴ Kiss Róbert: Nők a politikában – avagy milyen nemű a közélet Magyarországon? in *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerk. Palasik Mária, Sipos Balázs, Napvilág, 2005, 234-235.

⁹⁵ A nők aránya a rendszerváltást követően a magyar Országgyűlésben a következőképpen alakult: az első ciklusban 7; a másodikban 11,1; a harmadikban 8,5; a negyedikben 9,8 % volt. Jelenleg az országgyűlési képviselők 10,6 %-a nő. Az adatokat lásd Kiss: i. m., 236-237. és www.mkogy.hu

⁹⁶ John Emese: Politikusnők tervutasításra, *Népszabadság*, 2007. július 26.

férfiak választhatóságának jogát.⁹⁷ Ez olyan elvi ellenvetés, amely ha beigazolódná, kizárja a kvóta alkalmazását. Nézzük meg tehát ezt az indokot.

Az Alkotmány 70. § alapján minden Magyarországon lakó felnőtt állampolgár képviselővé választható.⁹⁸ Az Alkotmányban az aktív választójoghoz megkövetelt jogi feltételeken (állampolgárság, nagykorúság, magyarországi lakóhely) túl törvény sem írhat elő további követelményeket a passzív választójog megszerzéséhez. Passzív választójoga alapján bárki egyéni választókerületi jelölt lehet, aki összegyűjti hétszázötven választópolgár ajánlását.⁹⁹ Területi és országos listát viszont pártok állíthatnak össze, amelyek a listán szereplő személyekről a legkülönbébb szempontok alapján, belátásuk szerint döntenek.¹⁰⁰ A pártlistán szerepléshez tehát senkinek nincs alanyi joga. Ahhoz az eljáráshoz sincs, amely alapján ma minden párt a listáin található személyekről, többnyire a férfiaknak kedvező módon határoz. A vitát kiváltó törvényjavaslat változtatni kívánt a szokásos eljáráson. Azt szorgalmazta, hogy a jelölő szervezet listáján az egyik nem képviselőjét minden esetben a másik nem képviselője kövesse.

A javasolt szabály kötelezettjei a pártok lettek volna, más személyre a szabály kötelezettséget nem állapított meg. Alkotmányos demokráciában a pártok is a demokrácia szabályai szerint működhetnek. A demokratikus felépítésre vonatkozó követelmény a pártoknak az Alkotmány 3. §-ban megfogalmazott feladatából következik. A pártoknak ugyanis szervezetileg is alkalmasnak kell lenniük a népakarat közvetítésére és kinyilvánítására.¹⁰¹ A párt belső felépítésére és működésére jellemző demokrácia természetesen a tagok jog- és esélyegyenlőségében is meg kell mutatkozzon. Ezt támasztja alá az egyenlő bánásmód törvény is, amely alapján a pártok, jogviszonyaik létesítése során, jogviszonyaikban, eljárásaik és intézkedéseik során kötelesek megtartani az egyenlő bánásmód követelményét.¹⁰²

A hátrányos megkülönböztetés törvényi tilalma a pártok belső viszonyaiban is irányadó, a gyakorlat azonban mintha erről nem venne tudomást.¹⁰³

⁹⁷ Az olasz Alkotmánybíróság a 422/1995. számú döntésben a passzív választójogra hivatkozott. (Lásd a 92. számú lábjegyzetet.) A svájci Szövetségi Bíróság is – többek között – ezzel az érveléssel utasított el egy népszavazási kérelmet. (1P.173/1996, 19.03.1997, Bulletin on Constitutional Case-Law, 1997/2.). Lásd még Tordai Csaba: *Parlamentarizmus vagy kvótarendszer?* <http://www.mona-hungary.hu/kepek/upload/2004-02/tordaikorr.doc>

⁹⁸ Kivéve azokat, akiktől az alkotmány 70. § (5) bekezdése megtagadja a választójog gyakorlásának jogát.

⁹⁹ 1989. évi XXXIV. törvény az országgyűlési képviselők választásáról 5. § (2) bekezdés.

¹⁰⁰ 1989. évi XXXIV. törvény az országgyűlési képviselők választásáról 5. § (3)-(4) bekezdés, 1997. évi C. törvény a választási eljárásról 53. § (3) bekezdés.

¹⁰¹ Sólyom László: *Pártok és érdekszervezetek az alkotmányban*, Budapest, Rejtjel, 2004, 55-59.

¹⁰² 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 4. § I) pont, 6. § (1) bekezdés d) pont. Eszerint kizárólag a tag vagy tagjelölt politikai vagy más véleménye adhat alapot a párt számára a jelölt kizárására, fel nem vételére, illetve jelölésének megtagadására.

¹⁰³ Ezzel szemben a német kommentárirodalom szerint az alaptörvény 21. cikk (1) bekezdése alapján a pártok belső rendjének demokratikusnak kell lennie, de az alaptörvény hátrányos megkülönböztetést tiltó 3. cikk (3) bekezdése a pártok belső viszonyaira nem irányadó, a pártok privátautonómiájának védelme miatt. Lásd Michael Sachs-Uta Biskup: Political Equality Rights, in *Fundamental Rights in Europe and North America*, ed. Albrecht Weber, Leiden/Boston, Martinus Nijhoff, 2001, D 32. Emiatt aztán a pártok kvóta bevezetésére is jogosultak. Wolfgang Rüdner, in *Bonner Kommentar zum*

Magyarországon a nők 1918 óta rendelkeznek aktív és passzív választójoggal, és mindkét jog gyakorlása elvi lehetőségként adott a nők számára, de valójában a nők sokszoros hátrányból indulnak a jelölési folyamat során. Pedig a nők nem valamely különös társadalmi részérdek képviselőjét látják el a parlamentben, hanem ők is, mint minden országgyűlési képviselő az Alkotmány 20. § (2) bekezdésének megfelelően, a köz érdekében járnak el, a nemzet egészét képviselik. A kvóta célja sem az volna, hogy egyes „női” kérdések képviseletére közvetlenül nőket juttasson a parlamentbe, hanem az, hogy a nők képviselői mandátumhoz jutási esélyeit a férfiak esélyeihez közelítse. A törvényjavaslatban szereplő kiválasztási eljárás egy olyan kiváltságot szüntetett volna meg, amely nincs összhangban a nemek egyenlőségével.

Egy a pártok listaállítására vonatkozó előírás nem azt követeli a feminista vagy például erősen konzervatív pártoktól, hogy szakítsanak a nők-férfiak egyenjogúságát el nem fogadó ideológiájukkal. Arra sem kötelezi a pártokat, hogy a politikai közösség fundamentumát jelentő egyenlőség értékét maguk is alapvetőnek tartsák. A pártok kifejezési szabadságát ezért nem érinti a pártlistás kvótaszabály. Ráadásul, a pártoknak több lehetőségük van arra, hogy a kvótával szembeni érveiket a nyilvánosság elé tárják, és adott esetben a parlamenti vita során megkérdőjelezzék annak indokoltságát.

Álláspontom szerint azt, hogy a nők hátrányból indulnak a képviselőjelöltségért folytatott küzdelemben, jól érzékelik a kvótaszabályt bevezető államok törvényhozói. Azzal is egyetértek, hogy éppen az egyenlő esély érdekében van szükség a beavatkozásra. A nyugat-európai pártok nagy többsége saját szervezetén belül érvényesíti az esélykiegyenlítő politikát. A kelet-európai pártok közül, úgy tűnik többnyire a szocialista, szociáldemokrata pártok alkalmaznak önként kvótaszabályokat. Ezek viszont alacsony százalékban állapítják meg a listára kerülő nők arányát és nem feltétlenül biztosítják, hogy nők a pártlisták befutó helyein is megjelenjenek. Elkerülhetetlennek látom ezért, hogy a francia, az olasz és a portugál törvényhozót követve a magyar parlament is kvóta bevezetésével segítse a nők politikai szerepvállalását. Jól érzékelhető, hogy mint oly sok más területen, az előnyben részesítés esetében is a törvényhozók és az (alkotmány)bírák egymás lépéseire reagáló cselekvése határozza meg a folyamatok kimenetelét. Úgy tűnik, az európai államok többségében a törvényhozók érzékelik, hogy az egyenlő lehetőségek megteremtése érdekében szükség van a kvótára, de helyzetüket nehezíti, hogy a jogszabályokat felülvizsgáló bírák óvatos léptekkel haladnak az esélykiegyenlítés útján.

A mélyben gyökerező társadalmi problémák kreatív és tartós megoldást kívánnak. A rasszizmus és a nemi előítéletek léte ilyen, az emberiséggel egyidős probléma, amelynek leküzdése nemcsak az egyén, a közösség számára is nehéz feladat. A diszkrimináció jogi tilalma az előítéletekkel szembeszállni nem képes, abban segíthet, hogy a nyilvános döntések igazolására a rasszista érzületek ne legyenek felhozhatók. Ez azonban önmagában nem teremt elfogadó, sokszínű környezetet. Az oktatás, a közszolgáltatás, a foglalkoztatás területén ma sem mindegy, hogy

milyen a jelentkező bőrszíne. A közéletben pedig ma is ritka kivételnek számít, ha nők, fogyatékosok vagy melegek jutnak vezető szerephez.

Az előítéletek felszámolására törekedni értelmetlen, mert az emberi természet lényegéből fakadóan a cél megvalósíthatatlan. Elengedhetetlen viszont egyfelől az előítéletek tudatosítása¹⁰⁴ és kezelése, másfelől az előítéletek miatt igazságtalanul hátrányt szenvedők segítése. Ez utóbbi célt szolgálják az előnyben részesítés eszközei, amelyek a lehetőségek kiegyenlítésével próbálnak igazságosabb környezetet teremteni.

---

¹⁰⁴ Az előítéletekkel teli döntések sokszor nem tudatos rasszizmus, hanem a tudatalatti működésének eredményei. Paul Brest faji szempontból szelektív szimpátiának nevezi az arra való képtelenségünket, hogy ugyanazt az elismerést és emberiességet, szimpátiát és törődést, amit saját csoportunknak megadjunk, a kisebbséghez tartozóknak is megadjuk. Paul Brest: Foreword: In Defense of the Antidiscrimination Principle, *Harvard Law Review*, 90 (1976) 1. 8. o.